

Душко Грбовић
Завичајни музеј Јагодина

ЗНАМЕЊА НАСТАЛА ПОВОДОМ СТОГОДИШЊИЦЕ ПРВОГ СРПСКОГ УСТАНКА У ЗБИРЦИ ЗАВИЧАЈНОГ МУЗЕЈА У ЈАГОДИНИ

Апстракт: Рад говори о знамењима насталим поводом стогодишњице Првог српског устанка и примерцима који се налазе у Збирци ЗНАМЕЊА Завичајног музеја у Јагодини.

Двестогодишњица Првог српског устанка је прилика да се он на достојан начин обележи и овековечи. Један од трајних трагова обележавања јубилеја је издавање и одличја односно плакета поводом тог догађаја. Такви трагови нас подсећају на обележавање стогодишњице Првог српског устанка.

У збирци ЗНАМЕЊА Историјског одељења Завичајног музеја у Јагодини налази се преко 300 јединица грађе. Међу њима се налази и 4 знамења (6 примерака) која су настала поводом обележавања стогодишњице Првог српског устанка, а то су: Орден Карађорђевог звезде **IV** реда (1 ком., инв. бр. 369), Споменица стогодишњице Првог српског устанка и крунисања краља Петра **I** Карађорђевића (1 ком., инв. бр. 488), Споменица престолонаследника Ђорђа Карађорђевића поводом стогодишњице Првог српског устанка (3 ком., инв. бр. 462-464), плакета Вожд Карађорђе (1 ком., инв. бр. 619).¹

Година 1904. била је у знаку прославе два значајна догађаја, стогодишњице Првог српског устанка и крунисања Петра Карађорђевића (8/21. септембар). Ова два догађаја нашла су свој одраз и на одличјима и плакетама.

У спомен стогодишњице Првог српског устанка установљено је највише одликовање династије Карађорђевић, **Орден Карађорђевог звезде**. Закон о овом одличју проглашен је у Тополи 1. јануара 1904. године, а објављен у „Српским новинама” бр. 3 од 4. јануара наведене године. У члану 1. Закона пише:

„За успомену на устанак под Врховним Вождом Карађорђем, а за признање и одликовање заслуга стечених за Краља и Отаџбину како у миру тако и у рату, установљава се одличје: „Карађорђево звезда”.²

На основу Закона о орденима и медаљама од 23. јануара 1883. године 15. априла 1904. донета је „Уредба о облику, рангу и ношењу Карађорђевог звезде.” Овом Уредбом прописани су: размере крста и круне, опис и размера звезде, трака, начин ношења ордена, ранг одличја, повеља и печат, орденска слава. Пошто се у конкретном случају ради о ордену **IV** реда код њега дужина кракова износи 42 мм, оса прстена је 12 1/2 мм док је ширина оквира око прстена 2 3/4 мм. Код овог реда круна је висине 19 мм, а ширине 22 мм. Орденски знак овог реда налазио се на звезди ордена **II** реда која је била пречника 82 мм. Прописана је трака од моарираних свиле отворено црвене боје са белим пругама, ширине свака по 10 мм, крајеви ленте се састављају у машину на којој је утврђен орденски знак. Код ордена **IV** реда ширина траке износи 40 мм, док беле пруге на сваком крају имају ширину по 3 мм. Музејски примерак нема траку. Овај ред се носио на левој страни прсију. Утврђено је да овај орден заузима прво место у рангу. Прописан је указ о додели одликовања који треба да има амблем ордена, грб

¹ Duško Grbović, ODLIKOVANJA IZ ZBIRKE ZNAMENJA ZAVIČAJNOG MUZEJA U JAGODINI (до 1941), Faleristički časopis Srpskog numizmatičkog društva ОРДЕН, 2, Београд 2002, стр. 54-57, 54-55; ЗБИРКА ЗНАМЕЊА Историјског одељења Завичајног музеја у Јагодини (инвентарни картони).

² ЗАКОНИ И УРЕДБЕ О ОРДЕНИМА И МЕДАЉАМА, са свим изменама и допунама од 1883-1935. г. Прикупио и средио Канцелар Краљевских ордена Драгољуб В. Јеремић, Београд 1935, стр. 21 и цитат; Ранк., ЈУГОСЛОВЕНСКА ОДЛИКОВАЊА, Београдске општинске новине, број 6-7 (јун-јули 1939), година LVII, Београд 1939, стр. 329-338, 330; Аутограф Закона се чува у Војном музеју у Београду, инв. бр. 133. Мила Пилетић, ОДЛИКОВАЊА ЈУГОСЛОВЕНСКИХ НАРОДА XIX И ПРВЕ ПОЛОВИНЕ XX ВЕКА (до 1941) ИЗ ЗБИРКЕ ВОЈНОГ МУЗЕЈА У БЕОГРАДУ, Београд 1987, стр. 42, 43 напомена 124, стр. 44.

Краљевине и печат са натписом пречника 5 мм. На крају уредбе утврђена је и орденска слава, 30. новембар (13. децембар), дакле слава династије Карађорђевић.³

У „Уредби о додели Карађорђеве звезде” од 28. јуна 1904 (објављена у Српским новинама следећег дана) прописано је да се ово одликовање даје почевши од **IV** реда и да се мора две године провести у нижем реду пре добијања вишег. Ово се односило и на лица ван Србије. Предвиђено је да носиоци ордена у Србији могу бити и то: **I** редом њих 10; **II** редом њих 40; **III** редом њих 150; **IV** редом њих 300. Дана 27. јула 1904. године донет је „Указ о ношењу Ордена Карађорђевог звезде и Ордена белог орла и ношењу постојећих земаљских одликовања” којим је предвиђено да официри који су одликовани Орденом Карађорђевог звезде ово одличје носе сваког дана. Ако су били одликовани орденом вишег реда на свакодневном оделу носили су орден најнижег реда.⁴

Прописом од 30. новембра 1906. године донете су извесне допуне од којих се неке односе и на орден **IV** реда. Овај степен ордена могао је добити српски поданик који је већ био одликован Орденом белог орла истог степена, а у изузетним случајевима и особе које чине изванредну услугу отаџбини или краљевом дому.⁵

Краљ Петар је у јубиларној 1904. године орден додељивао по свом нахођењу и без ограничења. Додељен је свим завереницима из мајског преврата 1903. године. Орденом **III** реда одликовани су пуковници Степа Степановић и Михаило Живковић. Орденом **IV** реда одликован је 11. пешадијски пук **I** позива „Карађорђе”. За примерак који се налази у збирци, за сада, није утврђена припадност као и начин како је доспео у музеј. По карактеристикама са великом сигурношћу се може рећи да је настао у периоду између два светска рата (1918-1941). Претпоставља се да је аутор идејног решења Ордена био Михаило Валтровић који је те 1904. године радио краљевске инсигније поводом крунисања Петра Карађорђевића. Орден је иначе израђиван у медаљерским радионицама: Г. А. Шајда у Бечу (1904-1914), Артриса Бертрана у Паризу (1914-1918), швајцарској фирми „Игенин” у Ле Локлу (1918-1941), а материјал од кога је израђиван је следећи: сребро, позлаћено сребро, полихромни емајл. Из реченог поризилази да је музејски примерак израђен у Швајцарској.⁶

Основу ордена чини бели емајлирани Рупертов крст, између којих су зраци неједнаке дужине. Изнад крста је круна са алком. Крст је златан са краковима који су бело емајлирани. На аверсу (предња страна) у средини налази се бело емајлирани прстен у коме, на црквенословенском, пише: „**Аа vhrѣ i slobodѣ 1904**”. У пољу које оивичава прстен, које је плаве боје, налази се грб Кнежевине Србије („стари грб”- црвени штит са белим крстом и четири оцила). На реверсу у средини имамо црвено поље у коме се налази грб Краљевине Србије („нов грб”- позлаћени крунисани двоглави бели орао са штитом и оцилима). Поље окружује плаво емајлирани прстен у коме, Вуковом азбуком, пише: „**Петар I 1904**”. Музејски примерак је интересантан, мада не јединствен, јер је, вероватно, приликом исписивања девизе на аверсу дошло је до словне грешке тако да пише: „**bhrѣ**” уместо „**vhrѣ**”, у добром је стању и налази се на сталној изложбеној поставци (видети слике бр. 1 и 2).⁷

³ ЗАКОНИ И УРЕДБЕ О ОРДЕНИМА И МЕДАЉАМА, стр. 23-24; М. Пилетић, ОДЛИКОВАЊА ЈУГОСЛОВЕНСКИХ НАРОДА, стр. 45. Инвентарни картон бр. 369.

⁴ ЗАКОНИ И УРЕДБЕ, стр. 25; М. Пилетић, ОДЛИКОВАЊА ЈУГОСЛОВЕНСКИХ НАРОДА, стр. 45, 95.

⁵ М. Пилетић, ОДЛИКОВАЊА ЈУГОСЛОВЕНСКИХ НАРОДА, стр. 45.

⁶ Исто, стр. 45-46, 48, 134; Инвентарни картон бр. 369.

⁷ ЗАКОНИ И УРЕДБЕ, стр. 21 и цитати; М. Пилетић, ОДЛИКОВАЊА ЈУГОСЛОВЕНСКИХ НАРОДА, стр. 42, 134; Завичајни музеј Јагодина, СТАЛНА ИЗЛОЖБЕНА ПОСТАВКА, каталог, Љубица Здравковић..., Јагодина 2001., стр. 92 илустрација бр. 58; Српско нумизматичко друштво, АУКЦИЈА 6-КАТАЛОГ, Београд 2002., стр. 36 кат. број 254; Инвентарни картон бр. 369; О црквенословенском језику и Вуковој реформи видети: Петар Ђорђевић, ИСТОРИЈА СРПСКЕ ЋИРИЛИЦЕ, палеографско-филолошки прилози, Београд 1987.², стр. 194-204, 526-529; Славко Љ. Зорица, ОСНОВИ ЦРКВЕНОСЛОВЕНСКОГ ЈЕЗИКА, са кратким освртом на историју и палеографију старословенског језика, Ср. Карловци 1996.²; О грбу Кнежевине и Краљевине Србије видети: Милић Милићевић, ГРБ СРБИЈЕ-РАЗВОЈ КРОЗ ИСТОРИЈУ, Београд 1995, стр. 75-94.

Као ратна одликовања касније су установљени: **Орден Карађорђевог звезде са мачевима (1912)** и **Војнички орден Карађорђевог звезде у златној и сребрној класи (1915)**.⁸

Године 1904. у време обележавања већ поменута два јубилеја династије Карађорђевић, у Београду је одржана Прва југословенска уметничка изложба. Изложбени одбор Великошколске омладине у Београду је расписао конкурс за израду споменице коју су требали добити учесници овог догађаја. Прихваћен је нацрт Владислава Тителбаха, сликара и етнографа. Израду споменице финансирао је шпедитер из Београда Драгутин Вулићевић.⁹

На аверсу се налазе попрсја на лево Карађорђа и Петра I Карађорђевића у свечаним униформама. У кружном прстену, горе, ћирилицом исписано: КАРАЂОРЂЕ ПЕТРОВИЋ-ПЕТАР I КРАЉ СРБИЈЕ. Доле десно налази се палмина грана испод које је у квадрату исписана сигнатура (ТВ (Тителбах Владислав) спојена слова). На реверсу се у првом плану налази мушка фигура у народној ношњи и која седи, а у рукама држи јатаган. До ње стоји жена (представа Србије) са круном и драпираном дугом хаљином која држи жезло у руци док је леву руку испружила према горе. У позадини се види планински терен обасјан сунцем док је доле десно представа манастира. У кружном ивичном прстену ћирилицом је исписано: СПОМЕНИЦА СТОГОДИШЊИЦЕ УСТАНКА И КРУНИСАЊА КРАЉА ПЕТРА I-1804-1904. Споменица је израђивана у злату, бронзи и месингу и пречника је 35 мм. Музејски примерак има ушицу, али је без алке и траке. Није утврђен начин набавке предмета и коме је припадао. Добро је очуван и налази се на сталној изложбеној поставци (видети слике бр. 3 и 4).¹⁰

Те јубиларне 1904. године по порухбини престолонаследника Ђорђа Карађорђевића, а по нацрту вајара Ђорђа Јовановића, израђена је јубиларна школска медаља која је дељена на Петров-дан наведене године. Израђивана је од алуминијума ливењем и имала је правоугаону траку српске тробојке.¹¹

На аверсу се налази попрсје налево Петра I Карађорђевића у свечаној униформи. Горе полукружно је ћирилични натпис: ПЕТАР I КРАЉ СРБИЈЕ. На реверсу на врху поља медаље налази се шестокрака звезда са зрацима. Лево полукружно су исписане године: 1804-1904. Десно, полукружно је палмина грана. У средини поља је исписан ћирилицом следећи текст: ЗА УСПОМЕНУ-СТОГОДИШЊИЦЕ-СРПСКОГ УСТАНКА-ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИК-ЂОРЂЕ-УЧЕНИЦИМА ОСНОВНИХ-ШКОЛА. Примерци у збирци су неједнаког степена очуваности. Ниједан нема траку, један (инв. бр. 463) има алку (налази се на сталној изложбеној поставци), други (инв. бр. 464) има ушицу, али је без алке (видети слике бр. 5 и 6), а трећи (инв. бр. 462) је без ушице и алке. Начин набавке и припадност ових одличја није утврђена.¹²

Вајар Петар Убавкић је поводом стогодишњице Првог српског устанка урадио малу плакету са ликом Карађорђа. Плакета је са барокним оквиром, од бронзе, кована. Попрсје Војда Карађорђа окренуто је три четврти надесно. Војда је у униформи и гологлав. Лево, испод попрсја налази се ловорова грана. Уз ивицу десне стране, одозго надоле, налази се ћирилични натпис са годинама: КАРАЂОРЂЕ 1804-1904. Испод попрсја је урезана сигнатура аутора: П. УБАВКИЋ. Ширина плакете је 65 мм, а висина 95 мм. Примерак у Збирци Завичајног музеја доста је добро очуван и налази се на сталној изложбеној поставци (видети слику бр.7).¹³

⁸ ЗАКОНИ И УРЕДБЕ, стр. 27-30; Ранк., ЈУГОСЛОВЕНСКА ОДЛИКОВАЊА, стр. 330; М. Пилетић, ОДЛИКОВАЊА ЈУГОСЛОВЕНСКИХ НАРОДА, стр. 46-48.

⁹ М. Пилетић, ОДЛИКОВАЊА ЈУГОСЛОВЕНСКИХ НАРОДА, стр. 76.

¹⁰ Исто; Нада Тодоровић, ЈУГОСЛОВЕНСКЕ И ИНОСТРАНЕ МЕДАЉЕ, Београд МСМЛXIV, стр. 56-57; Инвентарни картон бр. 488.

¹¹ Н. Тодоровић, ЈУГОСЛОВЕНСКЕ И ИНОСТРАНЕ МЕДАЉЕ, стр. 57; М. Пилетић, ОДЛИКОВАЊА ЈУГОСЛОВЕНСКИХ НАРОДА, стр. 76-77.

¹² Н. Тодоровић, ЈУГОСЛОВЕНСКЕ И ИНОСТРАНЕ МЕДАЉЕ, стр. 57; Инвентарни картони бр. 462, 463, 464.

¹³ Др Миодраг Коларић, ГРАЂА ЗА МОНОГРАФИЈУ ПЕТРА УБАВКИЋА, Зборник радова Народног музеја, књига трећа (1960/61), Београд МСМЛXII, стр. 213-231, 229; Н. Тодоровић, ЈУГОСЛОВЕНСКЕ И

Из изложеног произилази да је јубилеј Првог српског устанка, што се знамења тиче, 1904. године репрезентативно обележен. Вероватно ће јубилеј овог значајног догађаја у историји српског народа, имајући у виду знамења, достојно бити обележен и 2004. године.

ИЗВОРИ

ИНВЕНТАРНИ КАРТОНИ ИСТОРИЈСКОГ ОДЕЉЕЊА ЗАВИЧАЈНОГ МУЗЕЈА У ЈАГОДИНИ (који се односе на збирку ЗНАМЕЊА)

ЗАКОНИ И УРЕДБЕ О ОРДЕНИМА И МЕДАЉАМА, са свим изменама и допунама од 1883-1935. г. Прикупио и средио Канцелар Краљевских ордена Драгољуб В. Јеремић, Београд 1935.

ЛИТЕРАТУРА

Гај-Поповић Добрила, Суботић Ирина, МЕДАЉЕ И ПЛАКЕТЕ-Медаље и плакете из збирке Народног музеја и дела савремених скулптора, Београд 1981.

Грбовић Душко, ОДЛИКОВАЊА ИЗ ЗБИРКЕ ЗНАМЕЊА ЗАВИЧАЈНОГ МУЗЕЈА У ЈАГОДИНИ (до 1941), Фалеристички часопис Српског нумизматичког друштва ОРДЕН, 2, Београд 2002, стр. 54-57.

Ђорђевић Петар, ИСТОРИЈА СРПСКЕ ЋИРИЛИЦЕ, палеографско-филолошки прилози, Београд 1987.²

Зорица Славко Љ. ОСНОВИ ЦРКВЕНОСЛОВЕНСКОГ ЈЕЗИКА, са кратким освртом на историју и палеографију старословенског језика, Ср. Карловци 1996.²

Завичајни музеј Јагодина, СТАЛНА ИЗЛОЖБЕНА ПОСТАВКА, каталог, Љубица Здравковић..., Јагодина 2001

Коларић др Миодраг, ГРАЂА ЗА МОНОГРАФИЈУ ПЕТРА УБАВКИЋА, Зборник радова Народног музеја, књига трећа (1961-1962), Београд МСМЛХИИ, стр. 213-231.

Милићевић Милић, ГРБ СРБИЈЕ-РАЗВОЈ КРОЗ ИСТОРИЈУ, Београд 1995.

Пилетић Мила, ОДЛИКОВАЊА ЈУГОСЛОВЕНСКИХ НАРОДА XIX И ПРВЕ ПОЛОВИНЕ XX ВЕКА (до 1941) ИЗ ЗБИРКЕ ВОЈНОГ МУЗЕЈА У БЕОГРАДУ, Београд 1987.

Ранк. ЈУГОСЛОВЕНСКА ОДЛИКОВАЊА, Београдске општинске новине, број 6-7 (јун-јули 1939), година LVII, Београд 1939, стр. 329-338.

Српско нумизматичко друштво, АУКЦИЈА 6-КАТАЛОГ, Београд 2002.

Тодоровић Нада, ЈУГОСЛОВЕНСКЕ И ИНОСТРАНЕ МЕДАЉЕ, Београд МСМЛХИВ.

ФОТОГРАФИЈЕ

Орден Карађорђевог ордена IV реда

слика бр. 1 (аверс)

слика бр. 2 (реверс)

ИНОСТРАНЕ МЕДАЉЕ, стр. 157; Добрила Гај-Поповић, Ирина Суботић, МЕДАЉЕ И ПЛАКЕТЕ-Медаље и плакете из збирке Народног музеја и дела савремених скулптора (каталог), Београд 1981, стр. 120 кат. број 1135; Завичајни музеј Јагодина, СТАЛНА ИЗЛОЖБЕНА ПОСТАВКА, стр. 93 илустрација број 60; Инвентарни картон бр. 620.

Споменица стогодишњице Првог српског устанка и крунисања краља Петра I
Карађорђевића

слика бр. 3 (аверс)

слика бр. 4 (реверс)

Споменица престолонаследника Ђорђа Карађорђевића поводом стогодишњице
Првог српског устанка

слика бр. 5 (аверс)

слика бр. 6 (реверс)

Плакета Вожд Карађорђе

слика бр. 7